

Arheologija roda: prošlost, sadašnjost, budućnost

Pavišić, Ivana

Undergraduate thesis / Završni rad

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zadar / Sveučilište u Zadru**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:162:499929>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-15**



Sveučilište u Zadru
Universitas Studiorum
Jadertina | 1396 | 2002 |

Repository / Repozitorij:

[University of Zadar Institutional Repository](#)



zir.nsk.hr



DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

Sveučilište u Zadru

Odjel za arheologiju

Preddiplomski sveučilišni studij arheologije (jednopedmetni)

Ivana Pavišić

Arheologija roda: prošlost, sadašnjost, budućnost

Završni rad

Zadar, 2019.

Sveučilište u Zadru

Odjel za arheologiju

Preddiplomski sveučilišni studij arheologije (jednopedmetni)

Arheologija roda: prošlost, sadašnjost, budućnost

Završni rad

Student/ica:

Ivana Pavišić

Mentor/ica:

doc.dr.sc. Irena Radić Rossi

Komentor/ica:

doc.dr.sc. Vedrana Glavaš

Zadar, 2019.



Izjava o akademskoj čestitosti

Ja, **Ivana Pavišić**, ovime izjavljujem da je moj **završni** rad pod naslovom **Arheologija roda: prošlost sadašnjost, budućnost** rezultat mojega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na izvore i radove navedene u bilješkama i popisu literature. Ni jedan dio mojega rada nije napisan na nedopušten način, odnosno nije prepisan iz necitiranih radova i ne krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem da ni jedan dio ovoga rada nije iskorišten u kojem drugom radu pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj, obrazovnoj ili inoj ustanovi.

Sadržaj mojega rada u potpunosti odgovara sadržaju obranjenoga i nakon obrane uređenoga rada.

Zadar, 7. listopada 2019.

SADRŽAJ

1. UVOD.....	1
1. NASTANAK I RAZVOJ ARHEOLOGIJE RODA KAO DISCIPLINE	2
2. ARHEOLOGIJA INSPIRIRANA FEMINIZMOM	4
3. POGREŠKE KAO PRODUKT OSOBNIH INTERESA.....	5
4. TEORIJSKI OKVIR.....	7
4.1. OSTEOLošKE ANALIZE I POGREBNI KONTEKST	8
4.2. IKONOGRAFIJA I VIZUALNA REPREZENTACIJA.....	8
4.3. ETNOHISTORIJSKI I ETNOGRAFSKI IZVORI.....	9
4.4. PROSTORNE I KONTEKSTUALNE ANALIZE MALIH RAZMJERA.....	11
5. POJAM RODA, SPOLA I SEKSUALNOSTI.....	11
5.1. SPOL.....	12
5.2. ROD	13
5.3. SEKSUALNOST	14
6. PROJICIRANJE SUVREMENIH STEREOTIPA NA PROŠLOST.....	14
6.1. PODJELA RADA.....	15
6.2. MUŠKARAC-LOVAC	17
6.3. ŽENE U 'MUŠKIM' ULOGAMA	18
7. ZAKLJUČAK	22
8. POPIS LITERATURE	24
9. POPIS ILUSTRACIJA	26

1. UVOD

Početak šezdesetih godina dvadesetog stoljeća arheologija je, kao i mnoge druge znanstvene discipline, obilježena nizom preokreta. Člankom Lewisa Binforda *Archaeology as Anthropology* iz 1962. godine pojavljuje se novi pristup izučavanju materijalne kulture u prošlosti označene pojmom *procesualna* ili *nova arheologija*. Slično tomu, dvadesetak godina kasnije Ian Hodder će kritizirati taj pristup i predložiti novi koji će biti nazvan *postprocesualna* ili *nova arheologija*. Slijede godine u kojima će se ova dva pristupa izmjenjivati i vladati disciplinom dok će unatoč ili paralelno s njima doći do formiranja nekoliko novih teorijskih okvira među kojima se ističe i tzv. *arheologija roda*.

Ovaj će se rad fokusirati na prezentiranje arheologije roda kao neizostavne discipline u arheološkoj interpretaciji. Na relevantnim će se primjerima prikazati opasnost nepoznavanja ovog teorijskog okvira u prošlosti proučavanja i pogreške u zaključivanju do kojih isto može dovesti. Nastojat će se precizno prezentirati sam razvoj poddiscipline te njezin napredak, kao i prijedlog za smjer napretka u budućnosti, kako u svijetu tako i u Hrvatskoj. Ovaj rad temelji se na radovima nekih od najistaknutijih ličnosti koje su utjecale na formiranje ove poddiscipline tijekom godina njezina razvoja. Sukladno tome, nastojat će se prikazati važnost promjene u pristupu proučavanja, koju neki suvremeni arheolozi još uvijek nisu usvojili, a bitna je za dobivanje cjelovite slike o prošlosti, što je cilj kojemu svi arheolozi teže. Plan je prikazati važnost prepoznavanja potencijala i uloge roda u formiranju kulture i prošlosti te ga staviti u odnos s onim što se dosad proučavalo i smatralo relevantnim. Primjena rodnih stereotipa današnjice prilikom proučavanja materijalne kulture prošlosti pogubna je za potrebu proučavanja percepcije roda u prošlosti, koji nužno ne odgovara današnjemu. Time se negirala i važnost roda kao bitnog čimbenika u formiranju kultura, socijalnog i ekonomskog stanja društava i sl. Kroz tekst će se prikazati, na relevantnim primjerima, posljedice pogrešnog korištenja postojećeg teorijskog okvira u izučavanju prošlosti i međurodnih odnosa. S druge strane, objasniti će se i prednosti primjene postojeće metodologije te će se sažeti kritike i prijedlozi teoretičara rodne arheologije za valjanije izučavanje prošlosti.

2. NASTANAK I RAZVOJ ARHEOLOGIJE RODA KAO DISCIPLINE

Do trenutka prepoznavanja važnosti stvaranja novog teorijskog okvira ili korištenja postojećeg na novi način, arheološka su istraživanja bila poglavito androcentrična te je postojala potreba za isticanjem onog što nedostaje, a to je ženska uloga, doprinos i perspektiva prilikom konstruiranja prošlosti i kulturne promjene. Ove ideje, barem djelomično, nastaju pod utjecajem tadašnjih društvenih pokreta, posebice drugog vala feminizma koji je utjecao i na antropologiju, primatologiju, povijest te prirodne znanosti i potaknuo niz kritika usmjerenih ka pristupu proučavanja njihove građe.¹ Feministička konferencija pod nazivom *Were They All Men?* održana je 1979. godine od strane norveškog arheološkog kolektiva te predstavlja prvi potez u smjeru diskusije o problemu žena u struci i prošlosti.² Nedugo nakon, 1984. objavljen je članak Margaret W. Conkey (slika 1.) i Janet D. Spector (slika 2.) iz 1984. godine (prvi takvih razmjera) u kojemu autorice kritiziraju androcentrizam prisutan u znanosti i upozoravaju na posljedice i opasnosti korištenja takvog pristupa te primjene postojeće metodologije nekritički.³ Nakon toga, uslijedio je niz drugih publikacija, debata, konferencija, simpozija i radionica posvećenih izučavanju arheologije roda.⁴



Slika 2. Margaret W. Conkey
(<http://www.pevreblanque.org/p/the-team.html>)



Slika 1. Janet D. Spector
(<http://www.startribune.com/prof-janet-spector-pioneering-scholar-at-u/130915723/?refresh=true>)

¹ R. GILCHRIST, 1999:3.

² A. WYLIE, 2017:4.

³ M. W. CONKEY et al., 1984:1-29.

⁴ B. L. VOSS, 2000:181.

Iako je sama rodna arheologija nastala pod snažnim utjecajem feminističkog pokreta, nisu se svi autori izjašnjavali kao feministi. To je stvorilo izvjesnu podijeljenost među stručnjacima koja se ogleda u stavovima i pristupima proučavanja, o čemu će biti riječi. Kritizirani su autori koji su svjesno ili nesvjesno isključivali pojam roda u svojim istraživanjima o prapovijesti pa je zaključeno kako je potrebno napraviti određenu reviziju istraživanja i sistematski proučiti položaj žena, pojam roda, međurodne odnose te simboličku interpretaciju roda u prošlosti.⁵ Jedan od rezultata ove kritike bila je knjiga *Engendering Archaeology* iz 1991. godine autorica Margaret W. Conkey i Joan M. Gero koja je predstavljala zbirku radova različitih autorica koje su se već bavile ovom temom i težile kritički revidirati različite prijašnje studije slučaja o prapovijesti. Suprotno tom valu koji se bazirao uglavnom na prapovijest, dolazi do nove struje u arheologiji izlaskom knjige *Historical Archaeology* 1991. godine autorice Donne Seifert.⁶ Prepoznata je potreba za revidiranjem arheoloških istraživanja i u periodu od nastanka povijesti. Kako Voss navodi, (citirajući Conkey i Gero) cilj je obiju struja ukazati na nepravilnosti u arheološkim istraživanjima i *pronaći ženu* u arheološkom kontekstu te predstaviti njezinu ulogu u formiranju promjene, kulture, društvenih odnosa i sl.⁷

Pojavom trećeg vala feminizma, nazvanog i postmodernističkim ili postrukturalističkim feminizmom, arheologija roda odmiče se od samog pokušaja da fokus stavi na žene i uzima u obzir postojanje fluidnih, nebinarnih rodnih kategorija. Ovaj pokret rodne arheologije bazira se na pokušaju prikazivanja relativnog doživljaja prošlosti kod muškaraca i žena i svih drugih rodnih kategorija te pridaje pozornost subjektivnom iskustvu prošlosti individua, u čemu se vidi utjecaj postprocesualističke misli. Bazira se na kulturnom relativizmu i odbija stav da postoje univerzalna pravila kada je riječ o percepciji prošlosti kod muškaraca i žena koji pripadaju različitim kulturama i društvima.⁸ Zahtijeva eksplicitniji pristup proučavanju prošlosti i nastoji odbiti ideju da su određene manifestirane karakteristike tipične isključivo za muškarca ili ženu samo na osnovu njihovih bioloških predispozicija. Ukratko, arheologija roda, koja je nastala u želji da se proporcionalno prikaže aktivnost i uloga žena u prošlosti te isprave propusti u tom smislu, dala je prostora za formiranje novih teorijskih okvira i pristupa te revidiranja starih.⁹ Ovakva arheologija roda, za razliku od feminističke arheologije osamdesetih godina, utjecala je na daljnji razvoj discipline i niza poddisciplina, poput arheologije seksualnosti i *queer* teorija.

⁵ A. WYLIE, 2017:6.

⁶ A. WYLIE, 2017:6.; B. L. VOSS, 2000:108.

⁷ B. L. VOSS, 2000:108.; CONKEY et al., 1984:5.

⁸ M. DIAZ-ANDREU, 2003:69.

⁹ A. WYLIE, 2017:6.

Ta teorija diskutira o konceptu trećeg roda, maskuliniteta, ulozi etniciteta i mnogo je pažljivija kada je riječ o objektivnosti i egzaktnosti kod donošenja zaključaka.¹⁰

3. ARHEOLOGIJA INSPIRIRANA FEMINIZMOM

Začetak arheologije roda i studija o androcentričnom iskrivljavanju prošlosti te implementiranja istih u arheološka istraživanja dugujemo feminističkom pokretu osamdesetih godina prošlog stoljeća.¹¹ No, treba se zapitati postoji li veza između trenutnih društvenih događanja i potrebe da se istakne problematika roda u prošlosti i znači li to nužno politizaciju znanosti.¹² Činjenica je kako će nečija istraživanja vjerojatno često biti pod utjecajem iskustava, interesa i kulturne pozadine iz koje osoba dolazi, koliko god težila objektivnosti. Osim toga, većina stručnjaka povezana s ovim poljem istraživanja bile su upravo žene. Prirodno je upitati se čini li to arheologiju roda podložnijom provođenju osobnih interesa pod utjecajem ženskog iskustva u suvremenom društvu. Upravo zato neki znanstvenici odbijaju koristiti termin "feministički" u svome radu u domeni arheologije roda jer ne žele zapasti u opasnost od etiketiranja njihovog rada kao ginocentričnog.¹³ Na taj se način oni ograđuju od utjecaja bilo koje politike u svome radu. S druge strane, rodna istraživanja unutar arheologije bez osvrta na feministički utjecaj u pogledu razvijanja koncepta roda, bila bi kao *izučavanje evolucije s minimalnim spomenom Darwina*.¹⁴ Doprinos feminističkog pristupa u arheologiji ogleda se u nekoliko aspekata koji su utjecali, prije svega, na konačnu vidljivost roda i žena u prošlosti, sam doživljaj prošlosti te na pitanja koja se postavljaju prilikom upuštanja u istraživanje. Fokus se stavlja na prostor kojim dominiraju žene i djeca, poput kućanstva (*micro-scale analysis*) te njihov utjecaj na *velike sisteme* poput trgovine, socio-političkih saveza, demografskih trendova i sl. (*macro-scale analysis*).¹⁵ Osim toga, arheologija inspirirana feminizmom imala je utjecaj na pojačan interes za ikonografiju i vizualni prikaz žena u prošlosti čime je moguće dobiti informacije i o vizualnoj percepciji maskuliniteta i načinu prikazivanja muškaraca u prošlosti. Na kraju, feministička arheologija dala je šansu za kritički osvrt na već usađene modele o prošlosti poput modela muškarac-lovac te je pomogla u iznošenju važnosti nekih sfera društvene aktivnosti poput sakupljanja plodova, koje su u prošlosti ostale nevidljive. Na ovaj

¹⁰ R. GILCHRIST, 2009:4.; A. WYLIE, 2016:6.

¹¹ M. W. CONKEY et al., 1984:3.; B. L. VOSS, 2000:181.

¹² M. W. CONKEY, 2004:58.

¹³ B. L. VOSS, 2000:181.

¹⁴ P.L. GELLER, 2009:66.

¹⁵ M. W. CONKEY, 2003:18.

način se prvi put ukazala prilika za stavljanje u odnos doprinose i aktivnosti muškaraca i žena te za shvaćanje kakve su im uloge u konstrukciji određene zajednice, društvenog ustroja ili kulture.

4. POGREŠKE KAO PRODUKT OSOBNIH INTERESA

Arheologija roda relevantna je u nizu različitih konteksta kao što su: odnos moći u prošlosti, ideologije, religije, organizacije, podjele rada i sl. Postavlja se pitanje je li potreban novi teorijski okvir ili nova metodologija za izučavanje roda u prošlosti ili je moguće koristiti postojeći teorijski okvir, odnosno metodologiju? Hill tvrdi kako je glavni problem bio pogrešno korištenje ključnih termina: rod, spol i teorija. Postojale su sklonosti da se unutar arheologije roda implementira feministički konceptualni okvir, no to nije moguće zbog nejasnoće što to podrazumijeva feministička teorija i ima li pojam *teorija* jednako značenje za feminizam i za arheologiju.¹⁶ Ona zagovara kako nije potrebno stvarati novi teorijski okvir niti koristiti feminističku teoriju koja bi omogućila stvaranje novog teorijskog okvira za proučavanje roda u arheologiji. Štoviše, zalazak u feminističku domenu, unatoč postojanju teorijskog okvira, pokazao se pogubnim za objektivnost prilikom istraživanja roda i vodio je do politizacije discipline.¹⁷ U nastavku će biti naveden vjerojatno najpoznatiji primjer ovakvog pothvata od strane poznate i priznate stručnjakinje u svom području, Marije Gimbutas (slika 3.). Unatoč njezinoj akademskoj eminentnosti i velikom doprinosu rješavanju problema Indoeuroljana, njezin se kasniji rad ogleda u idealiziranju prapovijesne slike društvenih odnosa, projiciranju njezinih osobnih težnji za izučavanjem prošlosti, pod utjecajem tada aktualnih pokreta i političkih strujanja.¹⁸

Gimbutas je proučavala prapovijesne figurine često nazivane *Božice Majke*. Njezine pretpostavke bazirane su na prisustvu velike količine ove vrste nalaza u Europi. Tvrdila je da su društva, prije dolaska Indoeuroljana tijekom neolitika, živjela utopijski, predvođena ženama, odnosno u matrijarhalnom sistemu gdje se štovalo žensko božanstvo kojemu se iskazivala počast izradom figurina. Prema njezinom mišljenju figurine su isključivo ženskoga spola, prema tome, mogućnost da su postojale figurine koje su možda prikazivale muškarce ili nisu imale spol – ne postoji.¹⁹ Mišljenja je kako prije dolaska Indoeuroljana gradovi i mjesta

¹⁶ E. HILL, 1998:101.

¹⁷ E. HILL, 1998:103.

¹⁸ L. MESKELL, 1995:74.

¹⁹ L. MESKELL, 1995:76.

nisu bila fortificirana, s obzirom da na to da je vladalo stanje mira i blagostanja, žene su živjele liberalno i u seksualnoj slobodi, a društvo je bilo egalitarno. Gimbutas tvrdi da su muškarci imali svoju socijalnu i ekonomsku ulogu u domeni izgradnje i trgovine, ali nisu imali ulogu muževa.²⁰ Ovaj sistem uništiti su Indoeuropljani koji su nametnuli patrijarhalno uređenje starosjedilačkom stanovništvu.²¹ Mallory je žustro kritizirao ovu pretpostavku ističući da je Gimbutasin stav direktna posljedica modernih događaja i njezinih uvjerenja. Arheološki gledano, jasno je kako su pretpostavke korištene kao potpora za tezu o matrijarhatu i univerzalnom blagostanju, koje je zagovarala Gimbutas, kronološki često preklapljene s postojanjem fortifikacijskih sustava poput Diminija, Ovčareva i Nea Nikomedeje, a jasno prisustvo određene razine raslojenosti prapovijesnog društva potvrđeno je na pogrebnim lokalitetima poput Varne ili Durankulaka.²² Ovakav nestručan i nekritički pristup, bez korištenja pravilnog teorijskog okvira i bez osvrta na drugačije interpretacije iste problematike nosi opasnost od trivijaliziranja napora cijele discipline i usvajanja pogrešnih zaključaka i znanja o prošlosti među laicima koji nemaju jednak pristup informacijama kao stručnjaci iz toga polja. Interpretirati prapovijesne figurine kao simbole pretpostavljenoga matrijarhalnog ustroja predstavlja istu pogrešku kakvu su radili prethodnici feminističke arheologije. Demonstrirajući ginocentrizam kakav je vidljiv u prethodno spomenutom radu Marije Gimbutas, u jednakoj je mjeri opasan te ograničava arheološka istraživanja kao i prethodna, muško-orijentirana istraživanja prošlosti.²³



Slika 3. Marija Gimbutas

²⁰ L. MESKELL, 1995:78.; M. GIMBUTAS, 2001:113-114.

²¹ M. GIMBUTAS, 2001:17-18.

²² L. MESKELL, 1995:79.

²³ M. W. CONKEY, 2003:876.

[\(https://pagaian.org/2015/02/08/the-world-of-the-goddess-marija-gimbutas/\)](https://pagaian.org/2015/02/08/the-world-of-the-goddess-marija-gimbutas/).

5. TEORIJSKI OKVIR

Kada se misao o integraciji roda u arheološka istraživanja pojavila, preispitivana je i potreba o kreiranju nove strategije i novog teorijskog okvira kako bi se što jasnije shvatila interpretacija roda u prošlosti. Autorica Erica Hill, predložila je način na koji se mogu formirati studije o rodu uz pomoć postojećih arheoloških teorijskih okvira, bez potrebe stvaranja novog. Smatra da postojeći teorijski okviri nisu sami po sebi stereotipni, nego su to znanstvenici koji ih koriste.²⁴ Dodatno, česta je pojava da se prilikom donošenja zaključaka o rodu i sl. stručnjaci ograđuju tvrdnjama poput te da nije moguće sa sigurnošću znati kakav je bio društveni ustroj prapovijesnih zajednica u prošlosti zbog nedovoljne količine materijalnih dokaza za takve zaključke. Unatoč tome, oni se ne libe davati pretpostavke o ulogama muškaraca i žena u kreiranju socio-ekonomske slike zajednica ili generalnom značenju spola i roda u prošlosti što je rezultiralo nevaljanim zaključcima baziranim na, prije svega, osobnom iskustvu i nedovoljnom kritičkom promišljanju relevantnih podataka.²⁵ Na osnovu toga, Conkey i Spector konstatiraju da razlog ne leži u nedostatku materijalnih dokaza, nego u rodnim paradigmama koje arheolozi prihvaćaju i lažnoj objektivnosti kojom se ograđuju.²⁶ Dobar je primjer teorija evolucije koja ne isključuje žene kao važne čimbenike razvoja ljudske vrste, već problem nastaje kod primjene ove teorije na paleoantropološku i arheološku građu. Muškarac je uzet kao glavna jedinica analize, prikazan kao *heroj* koji je aktivan i snažan, dok su žene prikazane inferiorno, ograničene majčinstvom i sakupljanjem. Ništa unutar teorije evolucije ne sugerira da bi se ovakve analize trebale izvoditi upravo na taj način, nego su tome krivi stručnjaci koji se odlučuju za takvo njezino korištenje. Arheološka je teorija, kako Wylie navodi, često fokusirana na probleme velikih razmjera poput klimatskih promjena i modela naseljavanja što je posebno karakteristično za procesualnu arheologiju, a time čini probleme manjih razmjera poput roda – nerelevantnim.²⁷ S druge strane, ako se razradi koncept roda ističući njegovu važnost u društveno-ekonomskoj organizaciji i ako se percipira rod kao važan za čitavu paletu socijalnih odnosa, kako velikih tako i manjih razmjera, tek se tada analiza cjelokupnog sistema određenog društva može koristiti i za doprinos izučavanju roda.²⁸

²⁴ E. HILL, 1998:104.

²⁵ M. W. CONKEY, 1984:5.

²⁶ M. W. CONKEY, 1984:6.

²⁷ E. HILL, 1998:105.; A. WYLIE, 1991:34-37.

²⁸ E. HILL, 1998:105.

Slijedi pitanje: koji se to istraživački alati već korišteni u arheologiji mogu koristiti i za izučavanje roda? U nastavku ću biti prezentirani prijedlozi korištenja postojećeg teorijskog okvira u svrhu izučavanja roda te smještanje istog u kontekst s ostalim ključnim faktorima za izučavanje prošlih zajednica i kultura.

5.1. OSTEOLOŠKE ANALIZE I POGREBNI KONTEKST

Prije svega, potrebno je fokusirati se na osteološke dokaze i staviti ih u odnos s pogrebnim kontekstom nalazišta. To znači da je potrebno izučiti pripadajuće artefakte i prostorne odnose unutar pogrebnog konteksta. Osteološke analize nude vrijedne informacije o prehrani, fizičkim traumama uzorkovanim nasiljem ili radom te informacije o relativnoj životnoj dobi. Kombinacijom osteoloških analiza i artefakata vezanih uz aktivnosti članova zajednice, može se zaključiti o tome koje su poslove odrađivali muškarci, a koje žene. Osim toga, može se zaključiti je li uopće postojao takav vid podjele rada te postoje li naznake da su neki poslovi odrađivani bez obzira na spol osobe uključene u njihovo obavljanje.²⁹

5.2. IKONOGRAFIJA I VIZUALNA REPREZENTACIJA

Osim osteologije, vrijedno je osvrnuti se i na ikonografiju i vizualnu umjetnost. Treba imati na umu da su ikonografski prikazi muškaraca i žena često simbolični te se mogu shvatiti više kao metaforički prikazi apstraktnih ideja poput ideologije ili društvenog identiteta, nego doslovno.³⁰ Već spomenute prapovijesne figurine u prošlim su se istraživanjima atribuirale uglavnom ženama ili muškarcima, ali ih se stavljalo pod spektar šovanja *Božice Majke*. Na primjeru 1200 neolitičkih figurina s područja Grčke najveći je broj odražavao spolne odlike karakteristične za žene, određena količina prikazivale je muškarce, dok je značajan broj pripadao korpusu figurina bez moguće atribucije spola (bespolne), a dio ih je imao odlike i muškog i ženskog spola.³¹ Posljednje dvije skupine figurina posebno su zanimljive jer daju prostor za niz pretpostavki u svrhu boljeg razumijevanja rodnog ustroja neolitičkih zajednica na području Grčke, ako ga je bilo. Možda je najprirodnije pretpostaviti kako su te figurine doslovno prikazivale članove zajednice koji su rođeni kao hermafroditi ili su živjeli bez određenog spola. No, u nedostatku više indikatora u pogledu materijalne kulture koji bi

²⁹ E. HILL, 1998:113-115.

³⁰ E. HILL, 1998:115.

³¹ L. TALALAY, 2005:134.

potvrdili tu pretpostavku, ne može se ići dalje od pretpostavke. U tom smislu moguće je pretpostaviti i da su ovi prikazi bili utjelovljenja određenog rodnog sistema razvijenog diljem neolitičkih zajednica tog područja, prikazi rodne fluidnosti ili nepostojanja koncepta roda za neke članove zajednice.³² Unatoč nedovoljnoj količini podataka za potvrdu ovakvih pretpostavki, zanimljivo je vidjeti na koji način kombinacija ikonografije i arheologije roda potiče na preispitivanje društvenih koncepata starijih zajednica.

5.3. ETNOHISTORIJSKI I ETNOGRAFSKI IZVORI

Treba spomenuti da je važan i doprinos te implementiranje etnohistorijskih i etnografskih izvora u rodna izučavanja prošlosti. Ovi izvori pokazali su se važnima kao polazišna točka za utemeljenje različitih hipoteza i testiranje istih.³³ Kada bi se kombiniralo arheološke s etnografskim podacima, što je česta praksa već neko vrijeme, mogli bi se izvući mnogi zaključci o rodu, njegovoj promjenjivosti kroz vrijeme, te razlikovanja u odnosu na suvremene rodne kategorije. Naprimjer, etnografske studije o tzv. rodnoj kategoriji *two-spirit* pojedinaca (slika 4.) među zajednicama indijanskih urođenika, doprinijele su vidljivosti ovakvih pojava i u arheološkim kontekstima. Biološki – oni su muškarci, rodno – oni su žene, na način da preuzimaju vanjštinu, geste i određene uloge koje se tradicionalno pripisuju ženama. *Two-spirit* pojedinci utjelovljuju tzv. treći rod koji odstupa od zapadnjačke binarne podjele roda.³⁴

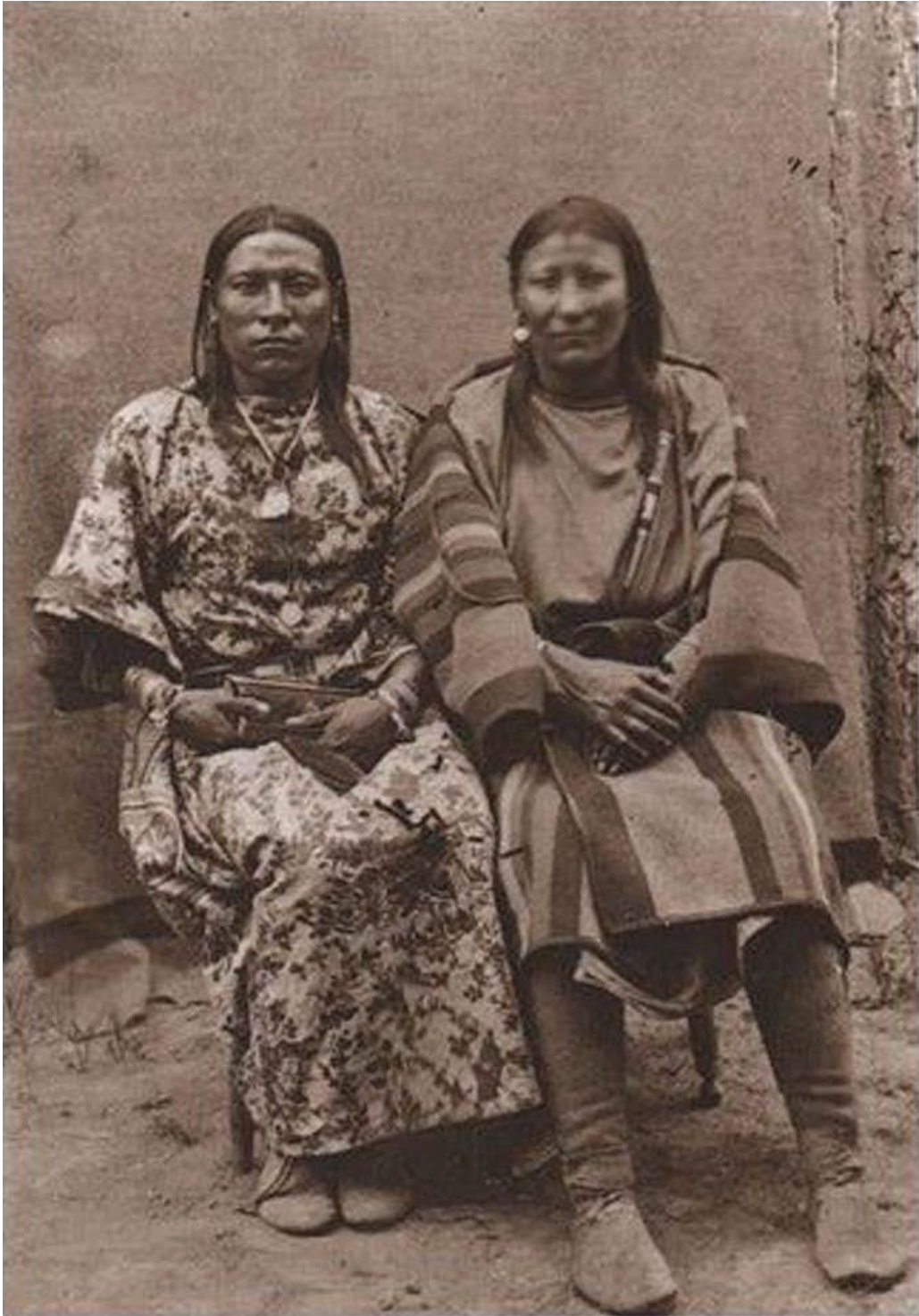
S druge strane, treba biti oprezan kod pripisivanja treće kategorije roda određenim arheološkim kontekstima te treba uzeti u obzir da nisu sve zajednice u prošlosti posjedovale neku treću kategoriju roda. Potrebno je ispitati rodne odnose izučavanih zajednica u cjelini i tek onda vidjeti ima li potrebe za imenovanjem određene anomalije u tom smislu.³⁵

³² L. TALALAY, 2005:134.

³³ E. HILL, 1998:115.

³⁴ R. GILCHRIST, 2009:10.

³⁵ R. GILCHRIST, 2009:10-11.



Slika 4. *Two- spirit* pojedinci

(https://newsmaven.io/indiancountrytoday/archive/two-spirits-one-heart-five-genders-9UH_xnbfVEWQHWkjNn0rQQ/).

5.4. PROSTORNE I KONTEKSTUALNE ANALIZE MALIH RAZMJERA

Prostor se može shvatiti kao aparat kroz koji se grade i nadograđuju društveni odnosi i uloge. Analizirajući prostor u arheološkom kontekstu (i u odnosu s artefaktima) mogu se dobiti vrijedne informacije o hijerarhiji, strukturi zajednice i odnosima moći.³⁶ Naprimjer, analizom mehanizama kretanja unutar određenoga prostora ili razine korištenja određenih dijelova naseobinskih struktura od strane muškaraca i žena, može se saznati više o rodnim sistemima u smislu podjele rada, pa čak i procesima formiranja nalazišta.³⁷

Da bi se dobila cjelovita slika o proučavanome problemu, preporučuje se korištenje više od jedne vrste prethodno navedenih pristupa. Korištenjem samo jednoga pristupa postoji opasnost od donošenja pogrešnih zaključaka i pogrešne interpretacije problema. Korištenje više navedenih pristupa omogućava testiranje pretpostavki o društvenim odnosima na temelju arheoloških podataka. Potrebno je konstantno postavljati relevantna pitanja poput onih koja se tiču organizacije i podjele rada, odnosa roda i društvene raslojenosti, odnosno mogućnosti doseganja političke moći, te odraza rodnih odnosa u religiji i ideologiji i kombinirati ih s pretpostavkama koje je moguće testirati da bi se dobili validni i vjerodostojni rezultati.³⁸

6. POJAM RODA, SPOLA I SEKSUALNOSTI

Da bi se valjano koristila postojeća metodologija u svrhu izučavanja roda potrebno je, prije svega, shvatiti što je rod i što je arheologija roda. Arheologija roda mogla bi se definirati kao arheološka poddisciplina čiji je zadatak na temelju materijalne kulture analizirati rodne odnose u prošlosti u svrhu boljeg sagledavanja procesa formiranja običaja, identiteta, društvenih odnosa i svih ostalih koncepata gdje je rod relevantan. S druge strane, pokušaj definiranja roda ima nešto dužu povijest unutar društvenih znanosti. Prva definicija i razlikovanje pojmova roda i spola u znanstvenoj literaturi nalazi se u domeni psihoanalitičkih studija Roberta Strollera iz 1968. i Ann Oakley iz 1972. godine. Oakley termin *rod* definira kao psihološki i kulturni konstrukt u odnosu na termin *spol* koji je biološke prirode. Objašnjava da se rod i spol ne moraju uvijek preklapati i česta je pojava da to i nije tako. Rod je konstrukt koji

³⁶ E. HILL, 1998:116-117.

³⁷ M. W. CONKEY et al., 1984:26.

³⁸ E. HILL, 1998:119.

je sačinjen od niza odrednica poput: zanimanja, odjeće, ponašanja i sl., dok se spol bazira na biološkom dimorfizmu.³⁹

Arheologija, po uzoru na feminizam, percipira rod kao isključivo društveno izgrađen i kulturno određen pojam, nasuprot socio-biološkoj teoriji da je ljudsko ponašanje nužno uvjetovano spolom. Bazira se na binarnosti i pretpostavci da je tako još od nastanka ljudske vrste.⁴⁰ Conkey i Spector su 1984. godine iznijele kritiku tadašnje prakse da se rod izučavao samo kroz podjelu rada između muškaraca i žena u odnosu s artefaktima koji im pripadaju. Smatrale su da je bitno izučavati ulogu i muškaraca i žena u konstruiranju socijalne slike jednoga društva u kontekstu ideologije, simbolizma, ekonomije i sl.⁴¹

6.1. SPOL

Prema Diaz-Andreu, ljudska se bića ne dijele na dvije nego na četiri spolne kategorije: muškarci, žene, hermafroditi i individue bez spola. Ove se kategorije baziraju na razini hormona u individui, a spol je određen u kromosomima jedinke u trenutku začeća. Za osobu ženskoga spola to je XX kromosom, a za muškarca XY kromosom. I jednima i drugima se luči određena količina testosterona, estrogena i progesterona, ali razina lučenja određenoga hormona određuje hoće li osoba imati fizičke karakteristike specifične za muškarca ili za ženu.⁴² Vanjski čimbenici poput okoline, razine stresa i dobi također utječu na razinu lučenja određenoga hormona. Naprimjer, kod osobe rođene sa ženskim spolnim organima u određenoj životnoj dobi, izložene određenim vanjskim faktorima mogu se manifestirati fizičke karakteristike specifične za muškarca (grudi, dlakavost, robusnost) zbog pojačanog lučenja testosterona. Iz ovoga proizlazi zaključak da se kromosomski i anatomski spol ne moraju uvijek preklapati, te da ne moraju određivati je li osoba percipirana u društvu kao muško ili žensko.⁴³

Hermafroditi su individue rođene sa XXY kromosomom te spolnim organima i muškarca i žene.⁴⁴ U modernome društvu česta je pojava da se hermafroditi odgajaju unutar društveno uvjetovane kategorije roda, npr. muškarac ili žena. Za pretpostaviti je da su povijesna društva pojmove roda i spola različito shvaćale pa se taj odgoj ne mora bazirati na već poznatoj

³⁹ M. DIAZ-ANDREU, 2003:68.

⁴⁰ R. GILCHRIST, 2009:4.

⁴¹ M. W. CONKEY et al., 1984:16.

⁴² S. MAYS, 1998:36.; R. GILCHRIST, 2013:5.

⁴³ R. GILCHRIST, 2013:6.

⁴⁴ CAMBRIDGE DICTIONARY

(<https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/hermaphrodite?q=HERMAPHRODITE> – 27.8.2019.)

binarnosti. Stručnjaci iz polja osteologije smatraju da proučavanjem kostiju mogu postići do 98% točnosti pri određivanju spola jedinke. Ipak, imajući u vidu prethodne iznesene podatke potrebno je biti jako oprezan pri donošenju krajnjih zaključaka u ovom smislu.⁴⁵

S druge strane, osobe bez spola mogle su to postati rođenjem ili dobrovoljnom kastracijom što je slučaj kod eunuha u različitim kulturama i povijesnim periodima (indijske hirdže ili bizantski eunusi).⁴⁶

6.2. ROD

Do pojave kritike androcentričkog prosuđivanja u arheološkim istraživanjima termini poput roda i spola korišteni su proizvoljno. Nakon pokušaja da se zasebne definicije jednog i drugog pravilno implementiraju u metode proučavanja uočila se razina njihove kompleksnosti.

Rod se u arheologiji može definirati kao društveno konstruiran sklop obrazaca ponašanja vidljivih u materijalnoj kulturi koji varira ovisno o kulturi, prostoru i vremenu u kojima se razvija.⁴⁷ U arheologiji je rod dugo vremena bio zanemaran. Pojava drugog vala feminizma utjecala je na ovaj problem i pokušala ga riješiti tako da žene učini vidljivijima u arheološkim kontekstima. S druge strane, ako se rodna arheologija svede na disciplinu koja proučava žene u prošlosti, dolazi do opasnosti izjednačavanja arheologije roda s ginocentrizmom. Hill, kao i Conkey i Spector, zagovara pristup u kojemu bi se arheologija roda fokusirala na rodne odnose, a ne na sam rod. To znači da se rod ne smije smatrati stabilnim konceptom, nego u određenoj mjeri podložnim promjenama pod utjecajem socijalnih, političkih i ekoloških čimbenika.⁴⁸ Osim toga, potrebno je uzeti u obzir da rod u prošlosti nije nužno bio podijeljen na muški i ženski, nego da je varirao između ta dva pojma. I sama Judith Butler u knjizi *Gender Trouble* navodi da čak i kada bi pojam spola bio nedvojbeno binaran, nema razloga za pretpostavku da to isto vrijedi i za rod.⁴⁹

Rod je iznimno kompleksan pojam i nije ga lako definirati zbog toga što njegovo značenje varira od kulture do kulture, od individue do individue. Uzimanje u obzir ovakvih društvenih kategorija i njihovog potencijalnog postojanja u prošlosti nužno je za pravilno proučavanje materijalne kulture i donošenje relevantnih zaključaka.

⁴⁵ S. MAYS, 1998:36.

⁴⁶ M. DIAZ-ANDREU, 2003:72.

⁴⁷ E. HILL, 1998:101.

⁴⁸ E. HILL, 1998:104.

⁴⁹ J. BUTLER, 1999:10.

6.3. SEKSUALNOST

Homoseksualnost je povijesno i kulturno neuvjetovana pojava koja je univerzalna za većinu društava, ako ne i za sva.⁵⁰ Unatoč tome, problematika seksualnosti u akademskim feminističkim krugovima dovedena je u fokus tek osamdesetih godina prošloga stoljeća, a pod okrilje arheologije dolazi nedavno. Razlog tomu, kako Voss i Schmidt⁵¹ navode, nalazi se u nizu faktora poput: mišljenja da je seksualno ponašanje bazirano na biološkim predispozicijama pojedinca te je time konstantna i povijesno neuvjetovana pojava, zatim da je heteroseksualno ponašanje jedino legitimno i validno za proučavanje (razgovori o seksualnosti su smatrani neprimjerenim temama diskusije u znanstvenim krugovima) te da su seksualne tendencije kroz prošlost u pravilu jednake pojavnim tendencijama kulture znanstvenika koji ih proučava. U osnovi, smatralo se kako je seksualnost i seksualno ponašanje u prošlosti bilo uvjetovano potrebom za reprodukcijom, tj. produžetkom vrste te je, prema tome, moralo biti heteroseksualno. To je dovelo do potrebe za stvaranjem nove poddiscipline koja će se baviti isključivo dokazima seksualnosti koja odskaače od norme heteroseksualnosti i ima za cilj proučavati aspekte materijalne kulture koja dokazuje različite vrste seksualnosti. Takvi dokazi bili su zanemarivani i omalovažavani zbog popularnih stavova zapadne kulture prema istoj. Ta poddisciplina danas se naziva *queer arheologija*.⁵²

7. PROJICIRANJE SUVREMENIH STEREOTIPA NA PROŠLOST

Nakon integracije ideje o postojanju roda u prošlosti i primjene metoda za njegovo izučavanje dobivena je šansa za cjelokupnu sliku o društvenim odnosima u prošlosti na osnovu izučavanja aspekata materijalne kulture koji su se svjesno ili nesvjesno ignorirali u prošlosti. Osim toga, došlo je i do mnogih revizijskih istraživanja i preispitivanja zaključaka proizašlih iz tradicionalne arheologije.

Arheolozi su do sredine osamdesetih godina prošloga stoljeća svoje zaključke o društvenim aktivnostima muškaraca i žena velikim dijelom temeljili na antropološko-etnološkim istraživanjima o podjeli rada i stupnju doprinosa društvu muškaraca i žena. Antropolozi su zaključili da su aktivnosti podijeljene na temelju biološkoga spola. To je rezultiralo mnogim

⁵⁰ K. MATTHEWS, 1995:119-120.

⁵¹ B. L. VOSS, 2000^b:3-5.

⁵² S. MONTÓN-SUBÍAS et al., 2018:3.

publikacijama u kojima korišteni izrazi ukazuju na to da su muškarci aktivni, snažni, neovisni i bitniji u prošlosti u odnosu na žene, dok su žene prikazane kao pasivne, slabe i ovisne.⁵³ Ovakav nejednak tretman prema muškarcima i prema ženama opravdavan je različitim biološkim predispozicijama jednoga i drugoga spola. Biološke predispozicije za ženu su ograničavajuće dok su za muškarca *osnažujuće*. Sličan primjer pogrešnoga odabira pojmova vidljiv je i u praksi referiranja prema ženama određenim terminima koji ih opisuju samo u smislu njihovog odnosa prema muškarcima, a to su: žena, sestra, majka. Jedan od razloga tomu je oslanjanje na antropološko-etnološka istraživanja gdje su stručnjaci većinom bili muškarci te su često i radi kulturnog konteksta koji su istraživali imali pristup uglavnom muškim ispitanicima pa je bilo moguće prikazati samo njihov pogled.⁵⁴

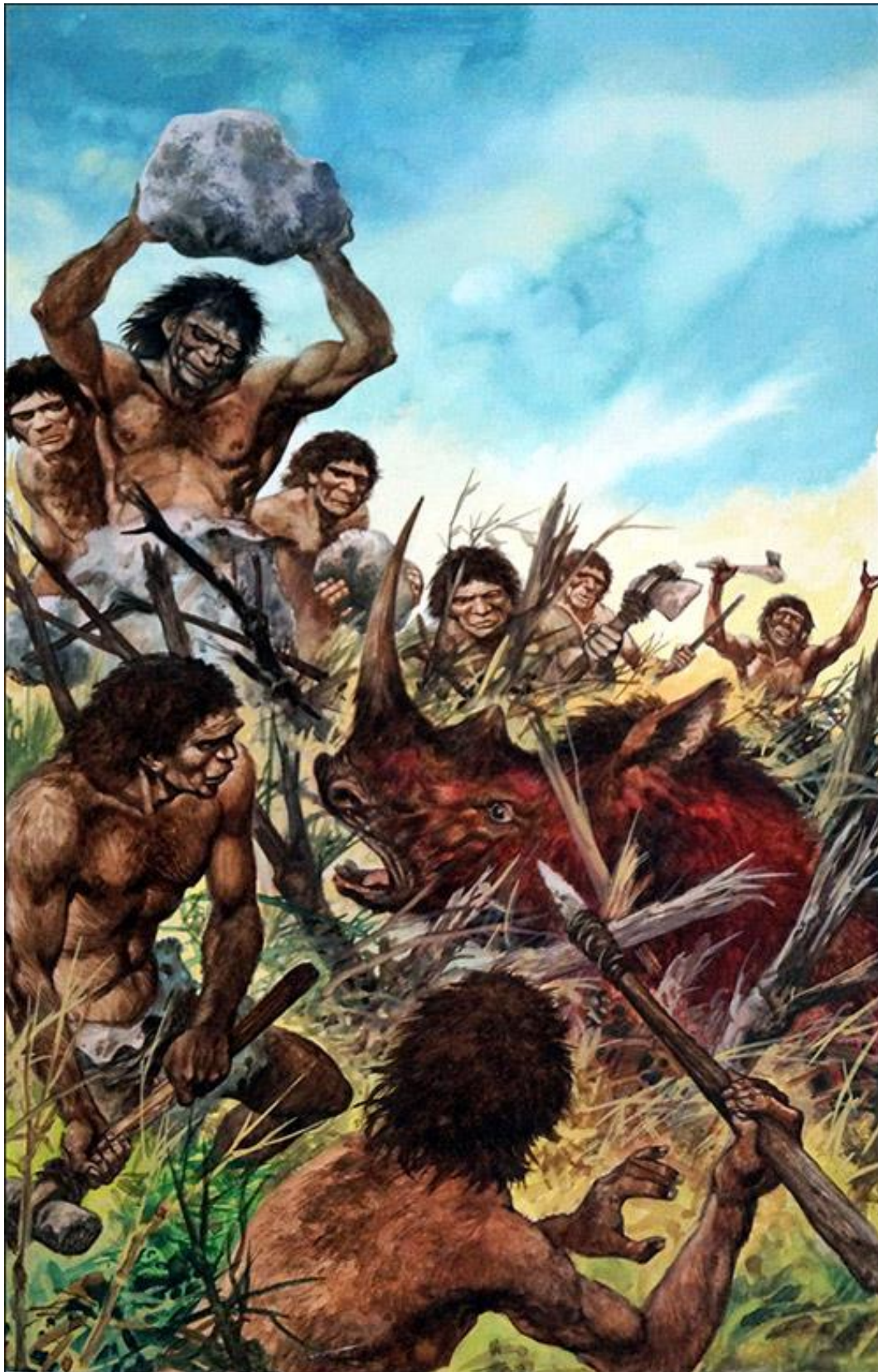
7.1. PODJELA RADA

Ideja o podjeli rada na muške i ženske poslove dolazi još od pojave koncepta o lovačko-sakupljačkim zajednicama. Fokusirajući se na radove tradicionalnih arheologa, vidjet će se da su doprinosi, uloge i mogućnosti muških i ženskih članova zajednica zapravo preslika suvremenog ustroja odnosa muškaraca i žena. Na tom primjeru se može vidjeti koliko su i sami stručnjaci uvjetovani osobnim iskustvima i kulturnim okolnostima iz kojih dolaze te na koji se to način manifestira u stručnom djelovanju. Zagovaratelji modela muškarac-lovac kognitivni su razvoj vrste *homo sapiens* i njegov odmak u razvoju od čovjekolikog majmuna pripisivali lovnoj aktivnosti koju je, po pretpostavci morao obavljati muškarac (slika 5.).⁵⁵ Čitajući ovako *smjele* hipoteze, postavlja se pitanje kakav su doprinos i utjecaj imale žene u razvoju ljudskoga mozga. Dodatno, prilikom donošenja takvih zaključaka arheolozi nisu imali pristup dovoljnoj količini podataka na osnovu kojih bi sa sigurnošću mogli tvrditi da je određena uloga pripadala muškarcu ili ženi, odnosno ovakva ideja podjele rada bila je uvjetovana suvremenim kulturnim osobitostima, a ovakva ideologija preslikana je sa suvremenih na prošla društva.

⁵³ M. W. CONKEY et al., 1984:4.

⁵⁴ M. DIAZ-ANDREU, 2003:70.

⁵⁵ M. W. CONKEY et al., 1984:3.



Slika 5. Klasičan prikaz lova u prapovijesti sa muškarcima protagonistima ove aktivnosti (https://bookpalace.com/acatalog/info_JacksonHuntLL.html).

7.2. MUŠKARAC-LOVAC

Hipoteza o *muškarcu-lovcu* više je puta dekonstruirana kasnijim antropološko-etnološkim istraživanjima. Goodman i Griffin u studiji o kompatibilnosti lova i majčinstva među Agta lovcima-sakupljačima navode niz primjera gdje lov nije ograničen na muškarce.⁵⁶ Prije svega, navodi se primjer Mbuti zajednice s područja Konga u kojoj žene aktivno sudjeluju u lovu uz pomoć mreža te sudjeluju u prenošenju mesa do naselja. Osim toga, ističe se primjer i žena iz starosjedilačke zajednice Ainu s područja Japana gdje žene povremeno love koristeći užad i pse, slično kao i žene iz aboridžinskih zajednica zapadne Australije koje također koriste pse pri lovu. Na području Filipina, unutar zajednice Pinatubo Negritos sa Zambales planine, žene aktivno love koristeći luk i strijele. Konačno, zabilježeno je kako žene iz zajednice Agta na sjeveroistoku provincija Luzon i Cayagan aktivno love divlje svinje i jelene (slika 6.). Njihova lovna aktivnost nema utjecaja na njihove reproduktivne mogućnosti, štoviše, žene unutar ove zajednice love uglavnom na vrhuncu svoje reproduktivne dobi. Love uz pomoć pasa i najčešće u grupama koje se sastoje od sestara, majki, muževa, braće i sl. Na primjeru Agta žena jasno je da žene nisu ograničene niti brigom o djetetu niti biološkim predispozicijama te da lovna aktivnost generalno nije uvjetovana spolom jedinke nego geografskom pozicijom i ekološkim mogućnostima okoline u kojoj zajednica obitava.⁵⁷



Slika 6. Žena-lovkinja, članica zajednice Agta

(<https://www.scribd.com/presentation/307019931/Women-the-Hunter-The-Agta>).

⁵⁶ M. J. GOODMAN et al., 1985:1200-1201.

⁵⁷ M. J. GOODMAN et al., 1985:1201-1208.

Ideja o ženama kao aktivnim sudionicama lova može se promatrati i u domeni pogrebne arheologije. Dobar je primjer istraživanje Williama Webba koji je promatrao indijansko nalazište Knoll u Georgiji na jugoistoku SAD-a početkom dvadesetog stoljeća.⁵⁸ Pronađeno je 76 grobova s nalazima posebnog oružja atlatla od čega je 31 grob pripadao muškarcima, 13 ženama, 18 djeci, a za njih 14 nije bilo moguće identificirati spol. Prvobitna Webbova interpretacija prisutnosti ove vrste oružja u ženskim i dječjim grobovima bila je da je riječ o kulturnoj praksi prilaganja oružja u grobove jer nije bilo jasno kakvu bi praktičnu svrhu ovi članovi zajednice imali od ove vrste oružja.⁵⁹ Također je zaključeno da je postojao vod žena Amazonki koje su branile Green River te, napokon, da su žene možda lovile.⁶⁰ Tvrdi kako očito postoji korelacija između žena i artefakata koji po pravilu pripadaju muškarcima. Kako navode Conkey i Gero androcentrizam u ovom slučaju vidi se u potrebi za pripisivanjem određene vrste posla muškarcu ili ženi i povezivanjem određenih vrsta materijalne kulture s muškarcima ili ženama bez valjanih argumenata za takvo što.⁶¹

7.3. ŽENE U „MUŠKIM“ ULOGAMA

Što se dogodi kada se ignorira pitanje roda u arheološkim istraživanjima može se vidjeti i na primjeru *prinčevskih ukopa* iz vremena željeznoga doba s prijelaza s halštatske na latensku kulturu. Jedan takav prinčevski ukop otkriven je 1953. godine na nalazištu Vix u podnožju Mont Lassois u Francuskoj. Ovaj ukop predstavlja prvi netaknuti sustavno istražen prinčevski ukop pod tumulom u dvadesetome stoljeću. Riječ je o vrlo reprezentativnom ukopu s jako bogatim nalazima. Unutar drvene komore dimenzija 3x3 metra pronađen je kostur žene koja je imala 30-35 godina u trenutku smrti. Ležala je na bogato dekoriranim kolima na četiri kotača. Među ostalim nalazima ističe se brončani krater uvezen s područja *Magnae Graeciae* koji predstavlja najveću brončanu posudu ovoga doba. Uz taj nalaz pronađeno je i mnoštvo uvezenih keramičkih i metalnih posuda. Grob je sadržavao i veliku količinu uvezenog nakita poput zlatnog torkvesa, osam brončanih fibula, nanogvice, narukvice te nekoliko jantarnih i kamenih perli. Nalazi kola, torkvesa te uvezenih keramičkih i metalnih posuda indikator su

⁵⁸ R. L. KELLY et al., 2009:266.

⁵⁹ Atlatl je vrsta štapa korištena za bacanje koplja ili strelice. Pruža jači zamah i veći domet koplja nego što bi se dobilo ručnim izbacivanjem.

⁶⁰ R. L. KELLY et al., 2009:266.

⁶¹ M. W. CONKEY et al., 1984:11.

visokopozicioniranih članova elite željeznoga doba (slika 7.).⁶² Jedna od stavki koja je učinila upravo ovaj ukop interesantnim mnogim stručnjacima jest interpretacija roda i društvenog statusa ukopane jedinke. Tako je ovaj ukop tumačen kao ukop transvestita (čime je Spindler pokušavao objasniti nedostatak oružja u bogatom grobu visokopozicionirane osobe),⁶³ zatim ukop princeze ili nomadske princeze i sl.⁶⁴

S obzirom na to da je lubanja pripadala nordijskom robusnom tipu lubanje, Spindler je pretpostavio kako bi ova lubanja mogla pripadati i mediteranskom gracilnom tipu lubanje lokalnih muškarca.⁶⁵ Nakon što je Rene Langlois proveo posljednja osteološka istraživanja, utvrđeno je da je riječ o jedinki ženskoga spola čija lubanja zaista ne odgovara lokalnom tipu lubanja. Neki su znanstvenici pretpostavili, na osnovu pronađenoga grčkog kratera u grobu, da je pokopana žena kći grčkog visokopozicioniranog trgovca ili člana grčke elite koja je tu došla udajom za lokalnog kralja radi stvaranja političkog saveza.⁶⁶ S druge strane, izučavajući ovu i sličnu pojavu bogatih ukopa žena u željeznom dobu pod tumulima, Bettina Arnold tvrdi da su zaključci o ovakvim pojavama pojednostavljeni te da bi se ozbiljnije trebalo osvrnuti na pretpostavku da su i žene imale mogućnost steći visok društveni status. Mogle su ga steći brakom, ličnim naporom ili rodbinskim vezama te su imale važnu i ponekad ključnu ulogu u donošenju važnih odluka unutar željeznodobnog latenskog društva.⁶⁷



Slika 7. Grob kneginje iz Vixa (C. J. KNÜSEL, 2002:282)

⁶² B. ARNOLD, 1991:366-370.

⁶³ B. ARNOLD, 1991:370.

⁶⁴ C. J. KNÜSEL, 2002:278.

⁶⁵ B. ARNOLD, 1991:370.

⁶⁶ C. J. KNÜSEL, 2002:278.

⁶⁷ B. ARNOLD, 1991:373.

S obzirom na to da je ženski doživljaj prošlosti i okolnosti u kojima su obitavale gotovo potpuno zanemarivan aspekt izučavanja prošlosti, primjena rodne arheologije u ovakvim je slučajevima nužna. Iako je znanje o periodu antike i ustroju antičkih društava u velikom postotku jasno, najviše zahvaljujući postojanju pisanih izvora, zna se da postoji još prostora za istraživanje te da se znanje o prošlosti konstantno mijenja i dopunjuje. Takav primjer postoji u slučaju antičkoga Rima i problematike gladijatorskih igara, odnosno pitanja sudionitva žena u ovoj vrsti djelatnosti. Unatoč prisustvu materijalnih dokaza, kao i antičkih izvora (Svetonije, Petronije, Juvenal, Dion Kasije, Tacit...) koji spominju žene u ovom kontekstu, stručnjaci se doimaju dosta opreznima prilikom davanja konačnoga zaključka o postojanju žena gladijatorica.⁶⁸ Tacit i Dion Kasije pišu o visokom stupnju popularnosti igara u kojima su sudjelovale žene te koje je u jednom trenutku čak dovelo do toga da Senat službeno zabrani njihovo sudjelovanje u ovoj vrsti igara. U gladijatorske igre bile su uključene ropkinje, ali kasnije i *feminae* inspirirane ovim prethodnicama. Što se tiče materijalnih dokaza, autorica Miączewska koja zagovara tezu o postojanju žena gladijatorica, navodi primjer mramornog reljefa iz Halikarnasa na kojemu je prikaz dvije gladijatorice ili gladijatora okrenutih jedno prema drugom u položaju za borbu i u gladijatorskim odorama. Sama ikonografija ne ukazuje na rod prikazanih osoba, ali reljef sadrži i natpise koji ukazuju da je riječ o ženama. Na reljefu stoje dva imena: Achillia (*Ἀχιλλία*) i Amazon (*Ἀμαζον*) pisana grčkim alfabetom. Ova teza je osporavana na način da se smatralo kako je originalni oblik ime Achillia u nominativu zapravo *Ἀχιλλιάς* i da je razlog odustnosti znaka ς na reljefu nedostatak prostora. Ipak autorica tvrdi, ako je riječ o spomeniku koji je stajao na javnom mjestu i izrađen je u svrhu komemoracije važnoga događaja, teško je povjerovati da ga je izradio nevješti klesar koji je pogrešno izmjerio prostor za ime, odnosno posljednje slovo bi bilo dodano.⁶⁹ Drugi dokaz o postojanju gladijatorica je lucerna s kraja drugoga stoljeća poslije Krista, a bila je proizvedena vjerojatno na Knidu. Sam prikaz na disku lampe ne odskače ni po čemu od klasičnih prikaza gladijatora tog doba, osim što je vrlo vjerojatno da su ovdje prikazane žene (slika 8.).

⁶⁸ A. B. MIĄCZEWSKA, 2012:11-12.

⁶⁹ A. B. MIĄCZEWSKA, 2012:18-19.



Slika 8. Lucerna s prikazom gladijatorica u borbi (MIĄCZEWSKA, A. B. 2012:22)

Osobe su prikazane u gladijatorskoj opremi i nema sumnje da je riječ o gladijatorima. Figura s desne strane prikazana je u trenutku pada, dok je druga prikazana u položaju spremnom na borbu s mačem i štitom. Temelj za pretpostavku da je ovdje riječ o ženama jest prikaz prsnoga koša, odnosno golih grudi što ukazuje na to da je cilj majstora bio prikazati žene na ovoj lampi. Autorica tvrdi, temeljeno na činjenici da su žene prikazane gole, da je riječ o Amazonkama.⁷⁰ Dakle, žene-gladijatori vjerojatno su bile posebna pojava koja je inspirirala mnoge druge žene da se upuste u ovakav pothvat koji je u osnovi pripadao muškarcima i simbol je maskuliniteta.

U proteklih nekoliko stranica izloženi su neki primjeri u kojima se arheologija roda pokazala kao iznimno važna za dekonstrukciju raznih modernih stereotipa projiciranih na prošlost.

⁷⁰ A. B. MIĄCZEWSKA, 2012:22-25.

8. ZAKLJUČAK

Arheologija roda pomoćna je disciplina koja postoji tek nešto duže od trideset godina. Nastala je u jeku feminističkih pokreta kao kritika androcentričnog iskrivljavanja prošlosti te kao pokušaj prikazivanja žena u arheološkom kontekstu. Proširenjem polja djelovanja direktno je utjecala na formiranje novih poddisciplina poput arheologije seksualnosti i *queer*-arheologije. Njezine poveznice s feminističkim pokretom u nekim su se slučajevima pokazale pogubnima za pravilno provođenje arheoloških ispitivanja i dobivanja relevantnih rezultata koji su potkrijepljeni provjerljivim činjenicama. Kao i sve društvene znanosti tako i arheologija i arheologija roda nisu imune na mogućnost politizacije i manipulacije u svrhu ostvarenja nećijih interesa. Ginocentrizam u arheološkoj znanosti nije nimalo bolje rješenje od androcentrizma kojeg arheolozi roda pokušavaju eliminirati. Međutim, pravilnim implementiranjem postojeće arheološke teorije i metodologije u istraživanjima na nepristran i objektivan način, postoji šansa za dobivanje vjerodostojnih i cjelovitih rezultata o percepciji roda i rodnim odnosima u prošlosti, kao i o bilo kojem drugom predmetu istraživanja. Iako arheologija roda još uvijek nije u potpunosti razvijena i primjenjivana na arheološka istraživanja u Hrvatskoj kao u Skandinaviji, SAD-u, Velikoj Britaniji, Španjolskoj i sl., to ne znači da nije moguće početi s njezinom primjenom. Arheologija roda u Hrvatskoj još uvijek nije zaživjela. Razlog tomu se možda može potražiti u konzervativizmu i zatvorenosti društva i stručnjaka da prihvate da je prošlost mogla izgledati drukčije nego danas. Teško je dati glas ženama prošlosti na području gdje se žene i dalje bore za osnovna prava i u sadašnjosti. Unatoč tome, mišljenja sam da bi se arheolozi u Hrvatskoj, po uzoru na kolege iz razvijenijih zemalja u ovome polju, trebali osvrnuti na prethodna istraživanja i publikacije, kritički ih sagledati te pokušati shvatiti ima li potrebe za revizijskim istraživanjima, a potom ih, po potrebi, provesti. Ovakva istraživanja mogu doprinijeti i pozitivnim promjenama u suvremenome društvu, ako se arheologija roda potruđi prikazati i druge kategorije roda i na taj način ih približi i laicima i stručnjacima koji pomalo prezaju od toga.

Društveni su odnosi problematika kojoj su jednako doprinijeli i muškarci i žene u prošlosti, prema tome, potrebno je prikazati ulogu te doživljaj i jednog i drugog, temeljeno na arheološkim dokazima, bez obzira na geografski položaj. Potrebno je dati kritiku i ukloniti pretpostavke o prošlosti koje su temeljene na osobnim iskustvima i doživljajima, prihvatiti varijabilnost roda kroz vrijeme i prostor te pokušati razumjeti vezu između roda i različitih faktora poput ekonomije, politike, ekologije, geografskog položaja i sl. Postavljajući konkretna pitanja u primjerenom teorijskom okviru, veća je mogućnost za dobivanje vrijednih informacija

o cijeloj prošlosti. Lewis Binford tvrdio je da je većinu informacija o prošlosti moguće saznati i razumjeti samo ako se postave prava pitanja, što tradicionalnim arheolozima nije bilo moguće zbog vremena u kojemu su živjeli i istraživali. Sljedeća korisna implementacija studija o rodu u arheološkim istraživanjima jest izučavanje roda uz pomoć čimbenika dobi i seksualnosti što je relativno nova praksa u svjetskoj arheologiji. Ta studija daje šansu za dobivanje obuhvatnijih i vjerodostojnijih saznanja o principu funkcioniranja prošlih kultura, društvenih ustroja, ekonomija te saznanja o čimbenicima promjene unutar društvenih sustava.

9. POPIS LITERATURE

- ARNOLD, B., 1991. – The Deposed Princess of Vix: The Need for an Engendered European Prehistory, *The archaeology of gender: proceedings of the 22nd Annual Chacmool Conference*, 366-374.
- BUTLER, J., 1990. – *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*, Routledge, London, 10-11.
- CONKEY, M., SPECTOR, J., 1984. – Archaeology and the Study of Gender, *Advances in Archaeological Method and Theory*, No. 7, 1-38.
- CONKEY, M., 2003. – Has Feminism Changed Archaeology?, *Journal of Women in Culture and Society*, vol. 28, 867-880.
- DIAZ-ANDREU, M., 2003. – Identitet roda i arheologija: sintetički pogled, *Genero*, Centar za ženske studije, Beograd, 67-93.
- GELLER, P. L., 2009. – Identity and Difference: Complicating Gender in Archaeology, *Annual Review of Anthropology*, vol. 38, 65-81.
- GILCHRIST, R., 1999. – *Gender and Archaeology, Contesting the Past*, Routledge, 2nd edition, London, 3-5.
- GILCHRIST, R., 2009. – The Archaeology of Sex and Gender, *Oxford Handbook of Archaeology*, Oxford University Press, Oxford, 4-11.
- GILCHRIST, R., 2013. – *Gender and Material Culture: the Archaeology of Religious Women*, Routledge, London, 6-7.
- GIMBUTAS, M., 2001. – The Living Goddesses, ed. by Miriam Robbins Dexter, *University of California Press*, Berkley and Los Angeles.
- GOODMAN, M. J., GRIFFIN, P. B., 1985. – The Compatibility of Hunting and Mothering among the Agta Hunter – Gatherers of the Philippines, *Sex Roles*, vol. 12, 1199-1209.
- HILL, E., 1998. – Gender-Informed Archaeology: The Priority of Definition, the Use of Analogy, and the Multivariate Approach, *Journal of Archaeological Method and Theory*, 5, 99-128.
- KELLY, R. L., HURST-THOMAS, D., 2017. – *Archaeology*, Wadsworth, 253.
- KNÜSEL, C. J., 2002. – More Circe Than Cassandra: The Princess of Vix in Ritualized Social Context, *European Journal of Archaeology*, Vol. 5, 275-308.
- MATTHEWS, K., 1995. – An Archaeology of Homosexuality? Perspectives from the Classical World, *Theoretical Roman Archaeology Journal*, 118-132.

- MAYS, S., 1998. – *The Archaeology of Human Bones*, Routledge, London and New York, 36.
- MESKELL, L., 1995. – Goddesses, Gimbutas and New Archaeology, *Antiquity*, vol. 69, 74-86.
- MIĄCZEWSKA, A. B., 2012. – Female Gladiators at the Roman *Munera*: a Fact or a Fantasy?, *Res Historica*, vol. 34, 9-28.
- MONTÓN-SUBÍAS, S., MEYER, W., 2018. – Engendered Archaeologies, *Encyclopedia of Global Archaeology*, 1-11.
- TALALAY, L., 2005. – The Gendered Sea: Iconography, Gender, and Mediterranean Prehistory, *The Archaeology of Mediterranean Prehistory*, Blackwell Publishing, 130-156.
- VOSS, B. L., 2000.^a – Feminisms, Queer Theories, and the Archaeological Study of Past Sexualities. *World Archaeology*, vol. 32, 180-192.
- VOSS, B. L., SCHMIDT R., 2000.^b – *Archaeologies of Sexuality: An Introduction*, Routledge, London, 3-5.
- WYLIE, A., 2013. – Doing Archaeology as a Feminist: Introduction, *Journal of Archaeological Method and Theory*, vol. 14, 209-216.
- WYLIE, A., 2017. – What Knowers Know Well: Standpoint Theory and Gender Archaeology, *Scientiae Studia*, vol. 15, 6.

10. POPIS ILUSTRACIJA

Slika 1. Margaret W. Conkey (http://www.peyreblanque.org/p/the-team.html).	2
Slika 2. Janet D. Spector (http://www.startribune.com/prof-janet-spector-pioneering-scholar-at-u/130915723/?refresh=true).	2
Slika 3. Marija Gimbutas (https://pagaian.org/2015/02/08/the-world-of-the-goddess-marija-gimbutas/).	6
Slika 4. <i>Two-spirit</i> pojedinci (https://newsmaven.io/indiancountrytoday/archive/two-spirits-one-heart-five-genders-9UH_xnbfVEWQHwkjNn0rQQ/).	10
Slika 5. Klasičan prikaz lova u prapovijesti sa muškarcima protagonistima ove aktivnosti (https://bookpalace.com/acatalog/info_JacksonHuntLL.html).	16
Slika 6. Žena-lovkinja, članica zajednice Agta (https://www.scribd.com/presentation/307019931/Women-the-Hunter-The-Agta).	17
Slika 7. Grob kneginje iz Vixa (C. J. KNÜSEL, 2002:282).	19
Slika 8. Lucerna s prikazom gladijatorica u borbi (MIĄCZEWSKA, A. B., 2012:22)	21

Sažetak

Arheologija roda disciplina je nastala osamdesetih godina prošlog stoljeća, kao odgovor na androcentrizam koji je dotada vladao u arheološkoj znanosti. Nastala je iz potrebe da se prilikom arheoloških istraživanja uzme u obzir i ženska uloga, doprinos i percepcija prošlosti. Najveći doprinos razvoju ove discipline dale su Margaret W. Conkey i Janet D. Spector svojim člankom *Archaeology and the Study of Gender* čime su ukazale na pogreške u dotadašnjem pristupu proučavanja materijalne kulture te ponudile potencijalna rješenja za budućnost. Navode da je, ako se želi vjerodostojno prikazati i razumjeti prošlost, nužno uzeti u obzir rod kao važan čimbenik u konstrukciji iste. To znači da je potrebno valjano interpretirati i uzeti u obzir pojam roda u povijesnim i prapovijesnim zajednicama i dovesti ga u vezu s materijalnom kulturom koja se proučava. S druge strane, arheologija roda, potaknuta tadašnjim društvenim događanjima, prije svega feminizmom, dolazi u opasnost od politizacije u jednakoj mjeri kakav je slučaj bio u arheološkim istraživanjima prije pojave ove discipline. Primjer ovakve, pogrešne prakse je izučavanje prapovijesnih figurina kao navodnih dokaza matrijarhalnog ustroja prapovijesti što su odbacili svi ozbiljniji znanstvenici. Pozitivni primjeri primjene arheologije roda u arheološkim istraživanjima su brojni. Problemi poput podjele rada, oružja u neočekivanim kontekstima ili pretpostavki o ulogama žena u prošlosti mnogo su puta razjašnjeni zahvaljujući korištenju pristupa arheologije roda. Dok se u određenim državama arheologija roda primjenjuje već gotovo rutinski, ovakav pristup proučavanju u Hrvatskoj još nije zaživio. Potrebno je napraviti reviziju prošlih istraživanja, educirati arheologe o potrebi prepoznavanja roda u prošlosti te ukazati na važnost ovakvog pristupa u razumijevanju i koncipiranju cjelovite slike prošlosti, što je cilj kojemu svi arheolozi teže.

Ključne riječi: rod, feminizam, uloga žena, teorijski okvir, znanstveni pristup

Summary

Gender Archaeology: past, present, future

Archaeology of gender is a discipline that emerged in the 1980s in response to the androcentric approach that prevailed in archeological science before. It arose out of the need to recognize women's role, contribution and perception of the past in archeological research. Margaret W. Conkey and Janet D. Spector made the greatest contribution to the development of this approach with their article "Archeology and the Study of Gender", which highlighted the mistakes in the approach to the study of material culture in the past and offered potential solutions for the future. They state that if we want to authentically represent and understand the past, it is necessary to consider gender as an important factor in constructing it. This means that the notion of gender in historical and prehistoric communities needs to be properly interpreted, taken into account and linked to the material culture we are studying. On the other hand, gender archeology, fueled by social events of the time, above all feminism, ran into danger of politicization to the same extent as was the case in archeological research prior to the emergence of this discipline. An example of this misconception is the study of prehistoric figurines as alleged evidence of the matriarchal structure of prehistory, which has been rejected by all serious scholars. On the other hand, there are numerous positive examples of the application of gender archeology in archaeological research. Problems such as the division of labor, of weapons in unexpected contexts, or assumptions about the role of women in the past have many times been clarified thanks to the use of approaches suggested by gender archeology. While gender archeology has been applied almost routinely in certain countries, this approach to the study of the past has not yet taken hold in Croatia. It is necessary to revise past research, educate archaeologists about the need to recognize gender in the past, and point out the importance of this approach in understanding and conceptualizing a more complete picture of the past, a goal that all archaeologists strive for.

Keywords: gender, feminism, women's role, theoretical framework, scientific approach